

ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ В ЮРИДИЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ ФАХІВЦІВ З БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМНИЦТВА

Наукові праці МАУП, 2008, вип. 2(18), с. 312–318

Розглянуто проблеми практичної підготовки фахівців з безпеки підприємництва з урахуванням реалій, що склалися в Україні, та появи нових організаційно-правових форм захисту підприємств від злочинних посягань. Висвітлено питання методики освоєння тактичних прийомів з метою вирішення тактичних завдань щодо захисту господарюючого суб'єкта. Значну увагу приділено методологічним аспектам втілення моделі фахівця з безпеки у зміст його підготовки до конкретної цілеспрямованої діяльності, зазначено шляхи формування професійно важливих психологічних умінь та якостей майбутніх фахівців залежно від того, за яким призначенням вони працюватимуть.

Комплекс заходів, що забезпечують безпеку підприємництва, поділяється на групи:

- 1) державні, адміністративні заходи;
- 2) режимні заходи;
- 3) фізична охорона об'єктів підприємництва і підприємців;
- 4) організаційно-технічні і запобіжні заходи захисту від зовнішнього шпигунства.

Злочинні зазіхання у сфері підприємництва, як правило, підготовляються, носять замаскований характер, відбуваються із застосуванням різних хитрощів, прийомів конспірації та маскуваня вчиненого.

Якщо говорити про лідерів злочинних організацій (співтовариств), то вони, як правило, вживають заходи щодо забезпечення конспірації, організують поряд з цим, контррозвідальну роботу серед своїх членів з метою недопущення інфільтрації у злочинні групи осіб, що зв'язані з оперативними службами правоохоронних органів і можуть створити небезпеку викриття.

Наявність злочинного досвіду дає їм змогу вибирати найдоцільніші в конкретній ситуації способи здійснення злочинів, застосовувати різноманітні прийоми з метою уникнення відповідальності.

Стає очевидним, що вжити тактично грамотний захід у сфері захисту підприємництва зможе

лише той співробітник служби безпеки господарюючого суб'єкта, який знається на секретах конспірації, пошукової діяльності, а також має навички їх практичного використання.

Для забезпечення безпеки підприємства на належному рівні необхідні професійні знання, навички й уміння.

Найважливішою умовою результативності запобіжних заходів, ужитих у рамках діяльності щодо забезпечення безпеки підприємництва, є правильний вибір найдоцільніших і найефективніших способів дій.

Для успішної розробки питань тактичного рішення у сфері забезпечення безпеки підприємства є всі необхідні умови, оскільки проблеми ухвалення рішення розроблені на досить високому рівні наукою керування, теорією ігор, теорією інформації, психологією та ін. [6, 75].

Розгорнуте визначення поняття “рішення” міститься у Великій Радянській Енциклопедії: “Рішення — один з необхідних моментів вольової дії, що складає у виборі мети дії і способи її досягнення. Вольова дія припускає попереднє усвідомлення мети і засобів дії, уявне обговорення основ, що закликають за чи проти його втілення та ін.” [1, 455].

Це визначення пропонує можливість альтернативного вибору дій, при цьому суб'єкт має

бути свідомим та орієнтованим на досягнення конкретної мети. Перед суб'єктами недержавної системи безпеки підприємництва постають специфічні завдання. Тому їхня діяльність має свої особливості, які треба враховувати при виборі форм і методів дій, спрямованих на досягнення конкретних цілей.

Наявність спеціальних знань та навичок у співробітників недержавної системи безпеки підприємництва є необхідною передумовою для правильного вибору і застосування тактичних прийомів як у випадку ситуації, що виникла несподівано, так і у випадку штатної ситуації, яку можна передбачити (прогнозувати).

Дослідження з позиції тактичної доцільності найбільш поширених методів і прийомів, застосовуваних у зазначеній сфері діяльності, має істотне значення для підвищення ефективності забезпечення безпеки підприємництва.

Можливість вибору, застосування чи незастосування того чи іншого прийому, що рекомендується, з урахуванням ситуації, що склалася, залежить від обов'язкових властивостей кожного тактичного прийому, без якого він перестає бути таким. У процесі діяльності щодо захисту підприємства добувається різна орієнтувальна інформація, що носить суб'єктивний характер, тому що виходить від особи, яка безпосередньо сприйняла ті чи інші факти.

Успішне проведення опитування, використаного для збирання інформації, багато в чому визначається серйозністю його підготовки, що включає:

- визначення кола осіб, що підлягають опитуванню;
- вибір місця і часу опитування;
- конкретизацію способів опитування;
- визначення послідовності постановки окремих питань для уточнення фактів;
- вибір лінії поведіння;
- прийоми встановлення психологічного контакту з опитуваним;
- одержання додаткових даних про особистість опитуваних;
- збирання докладної інформації про опитуваних — про риси характеру, спосіб життя, поведіння, особисті зв'язки;
- визначення завдань опитування, коло питань, на які має дати відповідь опитувана особа, та ін.

Вибір того чи іншого прийому при здійсненні опитування залежить від обставин справи, характеру додаткових даних про опитувану особу, їх вірогідності.

Тактика проведення опитування має розроблятися виходячи з наступних принципових положень. Ступінь повноти сприйняття і точність відтворення деталей у кожній людині бувають різними. Людина, яка тільки чула про подію, сприймає факт не конкретно, а в загальному вигляді. Його сприйняття буде у неї обмеженим порівняно з тою людиною, яка особисто брала участь у цій події.

Особливості тактики здійснення опитування базуються на особливостях психології та логіки. Тому підготовка до нього має свої особливості. При цьому насамперед важливо знати види пам'яті людини. Можливість одержання інформації про те, що відбулося в події, яка вже минула, зумовлена закономірностями відображення. Згідно з діалектичним матеріалізмом психічне відображення розрізняють як відмінну якість високоорганізованої матерії — живої природи, і загальну властивість — відображення, що властиве всій матерії [5, 126].

Психічні відображення в пам'яті людини про ту чи іншу подію являють собою відбитки об'єктивної реальності, що виявляються зовні у вигляді повідомлень. Образно кажучи, дані обличчя є “запам'ятовуваними” пристроями.

Пам'ять в інформаційному плані можна назвати образною. У літературі її класифікують за різними підставами, поділяючи відповідно на зорову, слухову, дотикальну, нюхову, рухову, словесно-логічну, емоційну.

У сфері добування інформації варто керуватися тактичними рекомендаціями, розробленими у криміналістиці, оскільки вони являють собою ідеальну модель діяльності, деякий алгоритм. Зокрема, такі рекомендації:

- 1) не виявляти підкресленого, особливого інтересу до інформації, що добувається, видаючи із себе нейтральну людину стосовно реципієнта (джерела інформації);
- 2) будувати взаємини із суб'єктом (носієм інформації) таким чином, щоб ініціатором видачі інформації був саме реципієнт;
- 3) періодично спонукати співрозмовника до розмови в потрібному руслі, підтримувати бесіду виходячи з розумної тривалості;
- 4) не припиняти бесіду відразу ж після одержання необхідної інформації, а завершувати її шляхом продовження розмови навколо приводу, що дав можливість вступити в діалог із суб'єктом (носієм інформації);
- 5) на конкретні пропозиції, прохання співрозмовника надати безпосередньо допомогу чи

сприяти в реалізації якогось протиправного діяння доцільно відповідати нечітко ні “так”, ні “ні”, тим самим блокуючи можливість залучення себе в цілеспрямовану антигромадську діяльність;

- б) відчувши явну настороженість з боку опитуваного (носія інформації), дуже важливо вчасно почати відволікаючі дії. Рекомендується своїм поведінням демонстративно підкреслити байдужість до сприйнятої інформації.

Ефективність тактичної рекомендації про найдоцільніші способи діяльності визначається співвідношенням між цілями рекомендації, можливостями використання на практиці, конкретними діями у процесі реалізації, а також між отриманим результатом.

Варто підкреслити, що мета рекомендації цілком досягається лише в ідеалі. У реальних умовах необхідний результат досягається зазвичай не цілком, крім цього, тактичні заходи, тобто конкретні дії на практиці, іноді призводять до непередбачених наслідків. Пояснюється це тим, що в одному випадку некваліфіковано здійснюються заплановані дії, реалізовані відповідно до тактичної рекомендації, а в іншому — змінений порядок і послідовність дій.

Щодо цих недоліків можна припустити, що сама рекомендація була ефективна, але при цьому не дотримані умови її здійснення.

Можливий також інший випадок: раціонально використані наявні можливості, забезпечені загальні умови ефективної діяльності, але мета рекомендації сформульована надто широко, тому на практиці це призводить до її неефективності [2, 30–48].

Саме цим зумовлюється практична значущість розроблення тактики дій суб'єктів недержавної системи безпеки підприємства.

А скільки організаційно-тактичних і методичних питань доводиться вирішувати у процесі професійної підготовки співробітників недержавної служби безпеки. Досвідчений інструктор (викладач) має враховувати цілу низку тактичних положень і психологічних моментів при освоєнні тими, кого навчають, конкретних прийомів проведення пошукових заходів або методів конспірації, застосовуваних для приховування від сторонніх очей сутності діяльності співробітника недержавної служби безпеки.

Загальновідомо, що багато складностей у співробітників недержавної служби безпеки виникає в роботі з виявлення і розшуку некредитоспромож-

них чи несумлінних ділових партнерів, щодо забезпечення заходів, ужитих для своєчасного повернення кредитів та інших фінансових ресурсів.

На наш погляд, ця обставина зумовлює необхідність дослідження особливостей цілеспрямованого формування якостей і навичок, необхідних для заняття діяльністю із вжиття заходів безпеки у сфері підприємництва.

Особа, яку навчають, яка готується стати співробітником недержавної служби безпеки, має одержати великий обсяг знань за такими напрямками майбутньої спеціальності:

- 1) формування системи заходів захисту підприємства;
- 2) економічна безпека підприємства в умовах перехідного стану економіки України;
- 3) методи економічного шпигунства і роль економічної розвідки в конкурентній боротьбі та ін.

Зараз практично не викликає суперечки думка про те, що навчання співробітників недержавної служби безпеки має будуватися з урахуванням вимог майбутньої спеціальності, що теоретичні знання повинні бути доповнені практичними навичками, вмінням.

Вироблення відповідних рекомендацій, спрямованих на поглиблення професійної підготовки цієї категорії осіб, яких навчають, сприятиме підвищенню їхньої ділової кваліфікації і формуванню фахівця.

Розглянемо надалі докладніше загальні організаційно-методичні рекомендації щодо спеціальної підготовки співробітників недержавної служби безпеки.

Основна мета підготовки співробітників недержавної служби безпеки — навчити керівників цих структур:

- уміло використовувати своїх підлеглих і наявні технічні засоби при вирішенні завдань щодо забезпечення безпеки підприємницької діяльності — в установах та організаціях, у складній обстановці, у повсякденній діяльності;
- керувати співробітниками під час дій з попередження злочинних зазіхань у сфері підприємства;
- вживати необхідні заходи захисту підприємства і життя персоналу.

У системі підготовки керівників структурних підрозділів недержавної служби безпеки варто зосередити увагу передусім на питаннях оволодіння методичними навичками навчання підлеглих і цілеспрямованої підготовки до вирішен-

ня поставлених завдань. Ця діяльність полягає в тому, щоб, спираючись на їхні вже добути знання, практичний досвід, виробити в них низку нових якостей, що забезпечують їм успішне набуття прийомів конспірації, втаємничення дій щодо збирання інформації, необхідної для ефективного захисту підприємства від зовнішніх і внутрішніх загроз.

Основну увагу на цих заняттях варто приділяти вивченню:

- способів несанкціонованого доступу до об'єктів і джерел конфіденційної інформації;
- каналів витоку інформації;
- способів радіоакустичного підслуховування;
- способів захисту від економічного шпигунства;
- тактичних прийомів здійснення фізичної охорони;
- методів, застосовуваних конкурентами, у процесі ведення економічної розвідки і вивченні кон'юнктури ринку [7];
- основних елементів системи забезпечення безпеки підприємства та ін. [8, 23].

Важливе значення в підготовці тих, кого навчають, має вироблення в них високих моральних і психологічних якостей, свідомого ставлення до оволодіння знаннями. Серед цих якостей мають бути переконання, навички поведінки, звички, що можуть змінюватися залежно від ситуації. На заняттях доцільно практикувати активні методи викладання, тренінгові й групові форми навчання, у тому числі вправи, завдання, рольовий розподіл слухачів та ін.

Слухачі повинні знати прийоми роботи щодо виявлення зовнішніх ознак несумлінної конкуренції, збирання інформації про конкурентів, партнерів, з'ясування їхніх зв'язків у кримінальному середовищі. Виходячи з основних напрямів забезпечення безпеки підприємництва також необхідно приділяти увагу іншим практичним методам діяльності:

- виявленню агентури кримінальних структур, впровадженій на підприємство;
- визначенню за характерними ознаками реальних зовнішніх загроз, що загрожує середовищу економічній стабільності підприємства.

Варто формувати у слухачів такої якості, як внутрішнє переконання у справедливому характері здійснюваних ними дій, спрямованих на забезпечення безпеки підприємства.

У професійній підготовці співробітників недержавної служби безпеки доцільно вивчати практичні методи діяльності, застосовуючи конкретні типові ситуації з урахуванням можливої тактики протилежної сторони.

Конкретний метод діяльності вивчається поетапно:

- ознайомлення із загальним тактичним задумом завдання;
- з'ясування змісту завдання і суб'єктивне його схвалення;
- ознайомлення із сутністю дій, що мають бути проведені.

Підготовка до вжиття конкретного заходу включає:

- вивчення тактичних особливостей дій, здійснення яких доцільне для досягнення поставленої мети;
- прогнозування найімовірних варіантів поведінки іншої сторони;
- вибір найоптимальніших методів керування діями виконавців у різних умовах обстановки.

Тут, як і в будь-якій сфері тактики, при виконанні поставленого завдання важливо враховувати не тільки тактичні можливості і властивості кожного структурного підрозділу служби безпеки підприємства, а й способи раціонального використання сил і засобів у їх взаємодії. У таких випадках необхідно здебільшого відпрацьовувати тактичні прийоми застосування технічних засобів зв'язку в умовах прогнозованої обстановки, близької до реальної, шляхом проведення практичних дій.

При виробленні найдоцільнішої лінії поведінки виконавця з урахуванням ситуації, що склалася, особливу увагу доцільно приділяти його вольовим діям.

Характеризуючи психологію поведінки людини, вчені виходять з того, що її дії здійснюються залежно від свідомого контролю та являють собою цілеспрямований, свідомо регульований процес. При цьому суб'єкт дій не має права втрачати здатність до самоконтролю і самоаналізу [4, 174]. Навпаки, він зобов'язаний скеровувати свою діяльність, усвідомлювати себе суб'єктом, що впливає на об'єкт. Керівнику, який готує співробітника до виконання конкретного завдання, варто враховувати, що на дії суб'єкта може впливати комплекс емоційних, вольових та інтелектуальних особливостей особистості.

Виходячи з цього при навчанні правильному вибору лінії поведінки, з урахуванням ситуаційних детермінантів, керівнику бажано заздале-

гідь підготувати і включити до завдання відповідні фактори, які дадуть можливість емітувати такі випадки, що створюють передумови для імпульсивних дій.

Імпульсивність — така якість дій, за якою людина, втрачаючи здатність до самоконтролю і самоаналізу, знаходить вихід із ситуації через яскраво виражене спонукання.

Ретельно спланована експериментальна ситуація, які тільки на вигляд створює враження, що вона випадкова, дає змогу тим, кого навчають, у ході заняття практично відпрацьовувати порядок дій у різній обстановці.

Правильний вибір лінії поведження і порядку дій у конкретних умовах дає найбільший ефект у досягненні поставленої мети при найменших витратах сил і засобів.

Будь-який вибір поведження з безлічі конкретних форм для досягнення мети здійснюється при дотриманні таких основних умов: повинна існувати деяка безліч можливостей поводитися певним чином; ці можливості мають бути реальними. Необхідність вибору зумовлюється сукупністю певних зовнішніх і внутрішніх для суб'єкта причин.

Внутрішньою передумовою будь-якого рішення, що спонукає особу зробити той чи інший вибір, є структура безпосередньої підстави для якоїсь дії.

Більшість психологів поділяють точку зору, відповідно до якої специфічні людські вольові дії можуть подолати імпульсивні дії. Зазвичай розрізняють кілька різновидів навичок, що виробляються цілеспрямовано кожним співробітником недержавної служби безпеки. У практичному плані доцільно звернути увагу на вироблення наступних навичок:

- 1) *рухові (моторні)* — пов'язані з мускульними рухами обличчя. Моторні навички важливі для процесу ведення спостереження, оскільки впливають на зміст дій суб'єкта, який застосовує цей метод. До них належать жести, міміка, вираз обличчя (подив, переляк, зацікавленість, байдужість, положення голови, ока при веденні спостереження);
- 2) *навички оцінювання відчуттів* — пов'язані зі сприйняттям реального світу за допомогою органів почуттів. Вони необхідні, наприклад, при визначенні відстані до зацікавленого об'єкта, при ідентифікації марки автомобіля за зовнішньою формою кузова і за звуком роботи двигуна;

3) *навички мислення* — дуже значущі для логічного опосередкування почуттєвих сприйнять, використовуються при визначенні послідовності міркувань у ході аналізу обстановки і вироблення рішень. Ці навички базуються на прийомах логічного осмислювання. Найчастіше у спеціальній літературі серед прийомів логічного осмислювання називають такі логічні операції:

- розподіл цілого на складові (аналіз);
- об'єднання деталей події в єдине ціле (синтез);
- порівняння;
- встановлення загального для кількох частин (узагальнення).

Суб'єкт діяльності, проаналізувавши обстановку, може дійти висновку про доцільність вибору тієї чи іншої лінії поведження;

4) *навички поведження* — закріплені у повсякденному досвіді проживання в суспільстві інших людей. У цьому розумінні робиться акцент на манері, стилі взаємин з людьми, які тебе оточують. Навички поведження можуть втілюватись у звичках (увічливість, брутальність, охайність та ін.).

Що стосується сутності змістовного боку оцінки інформації, то більш глибокою вона, як правило, буває при повторному переосмислюванні.

Нам уявляється особливо цікавою і глибокою характеристикою співвідношення значеннєвого змісту і контексту, дана Шеноном, відповідно до якої кількість інформації, що міститься в конкретному повідомленні, залежить не тільки від самого повідомлення, а й від сфери невизначеності, у межах якої з'явилося це повідомлення. Ця характеристика може дати уявлення про сферу осмислювання людиною потенційної та актуальної інформації.

Потенційна та актуальна інформація має свої відмінності.

Потенційна інформація — це відомості, що можуть бути використані у процесі функціонування недержавної служби безпеки, розглянутої як суб'єкт керування;

Актуальна інформація — це відомості, що використовуються у процесі керування.

Викладене тут найбільше стосується аспектів підготовки співробітників недержавної служби безпеки до дій, адекватних загальному задуму запланованого заходу. Найважливішою частиною цієї діяльності є деталізація та осмислювання прийомів окремих дій, а також конкретних способів взаємодії з іншими учасниками акції. Природне

прагнення фахівця до оптимізації тактики ведення дій змушує осмислювати кожен прийом окремо і все різноманіття способів у планованому заході в цілому.

Розв'язання проблеми добору тактичних прийомів для конкретного використання зводиться, врешті-решт, до їх коригування аж до заміни. Найраціональніші способи, потенційно значущі для вирішення поставлених завдань, що враховують умови, в яких передбачається їх застосування, забезпечують нормальну діяльність підприємства [3, 27].

Варто підкреслити, що оцінка ефективності обраної тактики застосування способів дій може бути розглянута в межах відносин: тактична рекомендація про спосіб дії — застосування способу дії — реальний результат.

Аналіз фактів неефективних дій працівників недержавної служби безпеки при вжитті заходів щодо захисту підприємницької діяльності від зовнішніх і внутрішніх загроз свідчить, що здебільшого їхні помилки були допущені — через незнання можливої динаміки розвитку обстановки, нових способів ведення дій у ситуації, що змінилася, непродумане застосування психологічно обґрунтованих прийомів.

У цьому зв'язку відзначимо, що кваліфікована діяльність працівників недержавної служби безпеки, безумовно, припускає наявність у них визначених знань і навичок, що здобуваються і шліфу-

ються ними у ході тактичної підготовки до вжиття кожного конкретного заходу. На цьому етапі як визначальний метод навчання застосовують метод вправ, згідно з яким свідомо і багаторазово повторюються тактичні прийоми відповідно до завдання при обов'язковому контролі керівника.

Література

1. Большая Советская энциклопедия. — М.; Л., 1955. — Т. 36.
2. Жалинский А. Е., Бахин В. П. Эффективность тактических рекомендаций // Тр. Омской высшей школы милиции, 1973.
3. Низенко Э. И. Научно-технические методы и средства в профилактической деятельности органов внутренних дел. — К.: Киев. филиал Всесоюз. науч.-исслед. ин-та, 1981. — 34 с.
4. Романов В. В. Юридическая психология: Учебник. — М.: Юристъ, 1998.
5. Теория доказательств в советском уголовном процессе. — М.: Юрид. лит., 1973.
6. Торкни А. П., Торкни В. П. Критерии оптимального выбора в неопределенных условиях: Учеб. пособие. — К.: ИУНХ, 1986.
7. Чернявський А. А. Безпека підприємницької діяльності. — К.: МАУП, 1998.
8. Ярочкин В. П. Способы несанкционированного доступа к объектам и источникам конфиденциальной информации: Учеб. пособие. — М.: РГУ ФЗИ, 1993.

Розкрито окремі аспекти методики підготовки фахівців з безпеки комерційної діяльності, формування у них професійно-психологічної готовності успішного вирішення професійних завдань йдеться про процес впровадження у вузах України спеціальних курсів з питань психологічної та інформаційної безпеки залежно від потреби слухачів у спеціальних знаннях у галузі безпеки підприємництва. Розглядається методика професійно-психологічної підготовки студентів навчальних закладів до роботи при дії негативних факторів, при наближенні зовнішніх умов занять до реальних умов професійної діяльності. Подаються загальні організаційно-методичні рекомендації зі спеціальної підготовки фахівців недержавної служби безпеки.

Раскрыты некоторые аспекты методики подготовки специалистов по безопасности коммерческой деятельности, формирования у них профессионально-психологической готовности к успешному решению профессиональных задач. Речь идет о процессе внедрения в вузах Украины специальных курсов по вопросам экономической и информационной безопасности, вытекающего из потребности слушателей в специальных знаниях в области безопасности предпринимательства. Рассматривается методика профессионально-психологической подготовки студентов учебных заведений к работе при условиях воздействия негативных факторов, при приближении внешних условий занятий к реальным условиям профессиональной деятельности. Предлагаются общие организационно-методические рекомендации по специальной подготовке будущих специалистов негосударственной службы безопасности.

The different aspects of the methodics of training of the commercial activity professionals and preparing their professional and psychological ability of the successful solution of the professional tasks. So, the process of providing the special courses on the issues of psychological and informational security depending on the needs of the listeners in special fields of knowledge in corporational security field is outlined in this article, that's why the author researches the methodics of professional-psychological training of students of educational establishments for the work with the influence of the negative factors with the conditions of training similar to those of professional activity. The general organizational and methodical recommendations of the special training of professionals of private security service are shown in the present article.

Надійшла 20 березня 2008 р.